

SUV RESURLARINI BOSHQARISH VA HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16929411>

Hayitov Hasan Shermatovich

*“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti”
Milliy tadqiqot universiteti, “Huquqiy fanlar” kafedrası v.b. dotsenti, yuridik fanlari doktori*

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasining yangi qabul qilingan “Suv kodeksi”ning mazmun-mohiyati, uning aholi, iqtisodiyot va ekologik tizimlarni barqaror suv bilan ta‘minlashdagi ahamiyati hamda suv resurslaridan oqilona foydalanish, ularni muhofaza qilish va samarali boshqarishdagi institutsional asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, kodeksning ilmiy-nazariy jihatlari va amaliy qo‘llanilishi borasida fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: suv resurslari, Suv kodeksi, suvdan foydalanish, davlat siyosat, suv kengashlari, suv fondi.

Аннотация. В статье анализируются содержание и суть вновь принятого «Водного кодекса» Республики Узбекистан, его значение в обеспечении населения, экономики и экологических систем устойчивым водоснабжением, а также институциональные основы рационального использования, охраны и эффективного управления водными ресурсами. Представлены мнения по научно-теоретическим аспектам и практическому применению кодекса.

Ключевые слова: водные ресурсы, Водный кодекс, водопользование, государственная политика, водные советы, водный фонд.

Abstract. The article analyzes the content and essence of the newly adopted "Water Code" of the Republic of Uzbekistan, its importance in providing the population, economy and ecological systems with sustainable water, as well as the institutional foundations for the rational use, protection and effective management of water resources. It also presents opinions on the scientific and theoretical aspects and practical application of the code.

Keywords: water resources, Water Code, water use, state policy, water councils, water fund.

Suv resurslari har qanday jamiyat taraqqiyotining strategik asoslaridan biridir. Chunki suv nafaqat inson hayoti uchun zarur biologik omil, balki iqtisodiyotning turli tarmoqlari barqaror faoliyati uchun ham asosiy manba hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligida yer unumdorligi, sanoat ishlab chiqarishida texnologik jarayonlar, energetika sohasida

gidroenergiya ishlab chiqarish, aholi salomatligi va hayot sifatini ta'minlash bevosita suv resurslarining mavjudligi va ulardan oqilona foydalanish darajasiga bog'liq.

O'zbekiston sharoitida suv resurslariga bo'lgan talab alohida ahamiyatga ega. Mamlakatning iqlim sharoiti, asosiy qismi qurg'oqchilik hududlariga to'g'ri kelishi, qishloq xo'jaligining asosan sug'oriladigan yerlarga tayanilgani suvdan samarali foydalanishni taqozo etadi. Shu bilan birga, aholi sonining ortishi, sanoat va shahar infratuzilmasining kengayishi suvga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Suv resurslarini muhofaza qilish masalasi ham bugungi kunda o'ta dolzarbdir. Suv manbalari ifloslanishi, yer osti suvlari sathining pasayishi, iqlim o'zgarishi oqibatida suv ta'minotidagi mavsumiy muammolar nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy xavflarga ham olib kelishi mumkin. Shu bois, davlat tomonidan suv resurslarini tartibga solish, ulardan oqilona foydalanishni ta'minlaydigan huquqiy, institutsional va iqtisodiy mexanizmlarni yo'lga qo'yish strategik vazifa sifatida belgilangan.

O'zbekistonda keyingi yillarda qabul qilingan "Suv kodeksi" va 2025–2028 yillarga mo'ljallangan suv resurslarini boshqarish hamda irrigatsiya sektorini rivojlantirish dasturi bu yo'nalishdagi davlat siyosatining izchil davomi hisoblanadi. Ushbu islohotlar suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, zamonaviy suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, irrigatsiya tarmoqlarini modernizatsiya qilish va suvni muhofaza qilish orqali milliy iqtisodiyot va aholi turmush sifatini yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan.

"Suv kodeksi"ning qabul qilinishi O'zbekistonda suv resurslarini boshqarishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlaydi. Bu qonun hujjati suvdan foydalanishda aniq qoidalar va meyorlarni belgilaydi, suv resurslarini maqsadli va samarali taqsimlashni ta'minlaydi hamda davlat va fuqarolarning huquqiy kafolatlarini mustahkamlaydi.

Qonunning muhim ahamiyatli jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Suvdan foydalanish samaradorligini oshirish: Kodeks suv resurslarini boshqarish va sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilishda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni qonuniy asosda ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, agrar sektorda mahsuldorlikni oshirish, suv yo'qotilishini kamaytirish va dehqonchilikda resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi.

2. Ekologiya va iqtisodiyot manfaatlarini uyg'unlashtirish: Qonun suv resurslarining barqaror taqsimoti, suv yo'qotilishini minimallashtirish va kanallar sifatiga oid meyorlar orqali ekologiya va iqtisodiyot manfaatlarini uyg'unlashtiradi. Bu, shu bilan birga, suvdan foydalanish jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilishni ham ta'minlaydi.

3. Global iqlim o'zgarishlariga moslashish: Kodeks suv resurslaridan foydalanishda iqlim o'zgarishlari ta'sirini hisobga olishni nazarda tutadi. Qonunda suv yetishmovchiligi va yuqori suv sarfi mumkin bo'lgan hududlarda zamonaviy suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, suv omborlarini samarali boshqarish va irrigatsiya tarmoqlarini modernizatsiya qilish choralari belgilangan. Bu esa mamlakatning iqlim o'zgarishiga moslashish qobiliyatini oshiradi.

4. Qonunchilik va boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish:

“Suv kodeksi” davlat organlari, mahalliy hokimiyatlar va fermerlar o’rtasida suvdan foydalanish bo’yicha vazifalar va mas’uliyatlarni aniqlaydi. Shu bilan birga, suv resurslarini boshqarishda nazorat va monitoring tizimini rivojlantirish, investitsiya loyihalarini amalga oshirish va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini qonuniy asosda tartibga solish imkoni paydo bo’ladi.

Umuman, “Suv kodeksi” nafaqat huquqiy hujjat sifatida, balki mamlakatda suv resurslaridan oqilona va samarali foydalanishni ta’minlovchi strategik dasturilamal sifatida ham ahamiyatga ega. Bu qonun orqali O’zbekiston suv xo’jaligini modernizatsiya qilish, ekologik barqarorlikni ta’minlash va agrar sektorni rivojlantirishda yangi bosqichga ko’tariladi.

Kodeksda suv, suv obyektlari va suv fondi yerlari milliy boylik sifatida belgilanib, ulardan faqat davlat manfaatlariga muvofiq va qonun doirasida foydalanish mumkinligi qayd etilgan. Bu esa suv resurslarining xususiylashtirilishi mumkin emasligini, ular davlat tomonidan muhofaza qilinishi va umumiy manfaatlarga xizmat qilishi lozimligini ko’rsatadi.

Suv munosabatlarining huquqiy asoslarida quyidagi muhim jihatlar belgilab qo’yilgan:

- suvdan foydalanish tartibi – umumiy va maxsus foydalanish turlari orqali amalga oshiriladi;
- subyektlar va obyektlar – suvdan foydalanishda davlat organlari, mahalliy hokimiyat, yuridik va jismoniy shaxslar teng huquqli ishtirokchi sifatida e’tirof etiladi;
- ekologik muhofaza – suv obyektlarini bulg’alanish va ifloslanishdan himoya qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan;
- iqtisodiy mexanizmlar – suvdan oqilona foydalanishni rag’batlantirish, suv tejovchi texnologiyalarni joriy qilish va suv resurslariga iqtisodiy baholash tizimini shakllantirish nazarda tutilgan.

Shu bilan birga, Kodeks suv munosabatlarining huquqiy asoslarini xalqaro huquq normalari bilan uyg’unlashtirishga ham katta e’tibor qaratadi. Xususan, agar O’zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida milliy qonunchilikdan farq qiluvchi qoidalar belgilangan bo’lsa, o’sha xalqaro shartnoma qoidalari ustuvor hisoblanadi. Bu esa suv resurslari bilan bog’liq transchegaraviy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega.

Demak, suv munosabatlarining huquqiy asoslari nafaqat milliy manfaatlarni himoya qiladi, balki global ekologik xavfsizlikni ta’minlash va davlatlararo hamkorlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Buning isboti sifatida, O’zbekistonda suv resurslarini samarali boshqarish va irrigatsiya tarmoqlarini modernizatsiya qilishga qaratilgan ishlar izchil davom ettirilayotganini aytishimiz mumkin. Ya’ni, 2020–2024 yillar davomida ushbu sohani rivojlantirish uchun umumiy 60 trln so’m budget mablag’lari hamda 622 mln AQSh dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar yo’naltirildi. Shu davrda suv tejovchi texnologiyalar qo’llangan maydonlar umumiy sug’oriladigan maydonlardan 4 foizni tashkil etgan bo’lsa, 2025-yilga kelib bu ko’rsatkich 50 foizga yetdi. Bu esa mamlakatda irrigatsiya sifatini sezilarli darajada oshirish

va suvdan oqilona foydalanishni ta'minlashda muhim qadam bo'ldi. Jumladan, amaliyotda, masalan, Yangi shahar va Qarshi viloyatida kanal va suv tarmoqlari rekonstruksiya qilindi. Rekonstruksiya jarayonida suv kodeksi talablari va mahalliy normativ hujjatlar asosida barcha ishlar bir xil standartlarga muvofiq amalga oshirildi. Bu suv yo'qotilishini 15–20%ga kamaytirishga yordam berdi. Yoki Surxondaryo viloyatida fermerlar tomchilatib sug'orish tizimlari joriy qilish orqali suv sarfi sezilarli darajada kamaytirildi. Yangi qonunchilik normalari bo'yicha fermerlar suvdan tejamkor foydalanganliklari uchun subsidiyalar va moliyaviy rag'batlar olish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Bundan tashqari, Farg'ona vodiysida kanallar va irrigatsiya tarmoqlarida avtomatik hisoblagichlar o'rnatildi. Bu qonunchilik asosida suv sarfi va yo'qotilishlarni hisoblashni aniqlashtirdi va fermerlarning mas'uliyatini oshirdi. Toshkent viloyatida xususiy investorlar bilan hamkorlikda 10 ta nasos stansiyasi modernizatsiya qilindi va ularda quyosh panellari o'rnatildi. Bu davlat-xususiy sheriklik mexanizmi orqali amalga oshirildi va energiya xarajatlari sezilarli darajada kamaytirildi.

Xorijiy moliya institutlari mablag'lari hisobidan Samarqandda suv tejovchi texnologiyalar joriy qilindi. Qonunchilikda belgilangan kafolatlar orqali loyiha muddatli va aniq tartibda amalga oshirildi, bu esa suv samaradorligini oshirish va investitsiya xavfini kamaytirishda muhim omil bo'ldi. Jizzax viloyatida barcha sug'oriladigan maydonlarda suv sarfi va kanallar holati monitoring qilinmoqda. Bu qonunchilikka muvofiq amalga oshirilmoqda va suvdan oqilona foydalanishni ta'minlaydi. Irrigatsiya tizimida avtomatik sensorlar va hisoblagichlar qonuniy talablarga asosan o'rnatildi, bu fermerlar va davlat organlariga suvdan samarali foydalanish bo'yicha aniq ma'lumotlar taqdim etmoqda.

2025-yil 15 avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–250-sonli qarori qabul qilinib, unda 2025–2028 yillarga mo'ljallangan suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirish dasturi tasdiqlandi.

Qarorning asosiy maqsadi – suv resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash, irrigatsiya tarmoqlarining samaradorligini oshirish va agrar sektorda barqarorlikni ta'minlashdan iborat.

Dasturning asosiy maqsadli ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

Irrigatsiya tarmoqlarini rekonstruksiya qilish: 2025–2028 yillarda 2 551 km irrigatsiya tarmog'i rekonstruksiya qilinishi rejalashtirilgan. Bu ishlarni amalga oshirish uchun har yili Davlat budjetidan kamida 1,3 trln so'm mablag' ajratiladi va xalqaro moliya institutlari mablag'laridan 300 mln AQSh dollari o'zlashtiriladi. Rekonstruksiya natijasida kanallar sifati yaxshilanadi, suv yo'qotishlari sezilarli darajada kamayadi va dehqonchilikda suvdan oqilona foydalanish ta'minlanadi.

Suv ta'minoti darajasi past bo'lgan yer maydonlari: Suv ta'minoti darajasi past bo'lgan sug'oriladigan maydonlar hajmi 424 ming gektardan 276 ming gektarga qisqartiriladi. Bu suv resurslarini samarali taqsimlash va irrigatsiya tizimlarini modernizatsiya qilish orqali amalga oshiriladi.

Suv resurslarini boshqarish va muvofiqlashtirish: Qaror bilan respublikada suv resurslarini oqilona boshqarish, ulardan samarali foydalanish va muhofaza qilish ishlarini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika suv kengashi tarkibi tasdiqlandi. Ushbu kengash suv xo'jaligi sohasidagi barcha dastur va loyihalarining samarali hamohangligini ta'minlaydi.

Energiya tejamkor va ekologik loyihalar: 2025-yil yakuniga qadar 15 ta nasos stansiyasida quyosh panellari va energiya tejamkor qurilmalar o'rnatilishi rejalashtirilgan. Bu loyiha suv ta'minoti tarmoqlarining energiya xarajatlarini kamaytirish, ekologik toza energiyadan foydalanish va infratuzilmani zamonaviy talablarga moslashtirish imkonini beradi.

Yuqoridagi qabul qilingan hujjatlar asosida quyidagi natijalarga erishish kutilmoqda:

- Irrigatsiya tarmoqlarining rekonstruksiya va zamonaviy texnologiyalar joriy etilishi orqali suv yo'qotilishini kamaytirish;
- Suv resurslaridan samarali foydalanish va yerlarning sug'orish qobiliyatini oshirish;
- Energiya tejamkor va ekologik toza texnologiyalarning keng qo'llanilishi orqali barqaror rivojlanishni ta'minlash;
- Agrar sektorda mahsuldorlikni oshirish va dehqonchilikda samaradorlikni sezilarli darajada yaxshilash.

Umuman, ushbu dastur va qaror O'zbekistonda suv resurslarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va samarali loyihalarni amalga oshirishni ta'minlaydi, shu bilan birga ekologiyani muhofaza qilish va energetika tejamkorligini oshirishda muhim qadam hisoblanadi.

Shuningdek, dasturning amalga oshirilishi mamlakatda suv resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlash, agrar sektorning barqaror rivojlanishi va dehqonchilikda mahsuldorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, suv resurslarini boshqarishda zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish orqali ekologik barqarorlik va suv ta'minotida barqarorlikni ta'minlash imkoni yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirish sohasida huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarni mukammallashtirish davlatning strategik ahamiyatga ega yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Amalda suvdan foydalanish va uni muhofaza qilish bilan bog'liq munosabatlar nafaqat texnik va iqtisodiy, balki huquqiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan ham murakkablikka ega. Buning asosiy sababi suv resurslarining transchegaraviy ahamiyati, ularning tabiiy xossalari va inson faoliyati bilan bog'liq munosabatlardir. Suv inson mehnati mahsulidan kelib chiqmaydi, uning tabiiy xarakati insonning jismoniy kuchidan ustunligi bilan ajralib turadi, shu bois suv qonunchiligida uning xususiyatlarini hisobga olish katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirish sohasida amalga oshirilayotgan dasturlar va qabul qilinayotgan qonunchilik aktlari mamlakatning agrar salohiyatini yanada oshirish, suvdan oqilona foydalanishni ta'minlash, ekologik barqarorlikni mustahkamlash hamda iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda strategik ahamiyatga ega. Bu esa nafaqat dehqonchilik va qishloq xo'jaligini rivojlantirish,

balki aholi turmush darajasini yaxshilash va barqaror rivojlangan davlatni shakllantirish uchun muhim dasturilamal hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sayti. "Suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2025–2028 yillarga mo'ljallangan dasturi." <https://president.uz/uz/lists/view/8378>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ–250-son, 15.08.2025 y. "O'zbekiston Respublikasida suv resurslarini boshqarish va irrigatsiya sektorini rivojlantirishning 2025–2028 yillarga mo'ljallangan dasturini tasdiqlash to'g'risida."
3. Suv kodeksi. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.07.2025-y., 03/25/1076/0672-son).
4. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. -Т.: Ўзбекистон, 2021.
5. Ҳайитов Ҳ.Ш Диссертация. Ўзбекистон Республикасида сув қонунчилигининг ривожланиши ва такомиллаштириш истиқболлари. https://uza.uz/oz/posts/hayitov-hasan-shermatovichning-yuridik-fanlari-doktori-dsc-dissertatsiya-ishi-himoyasi-togrisida_606095. 2025 й.